

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه بوعلی سینا
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه اقتصاد

پایان نامه:
جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
در رشته اقتصاد

عنوان:

بررسی آثار حجم پول بر فرآیند تورم در ایران طی سه دهه اخیر

وزارت اطلاعات آذربایجان
تیمسپور آران

استاد راهنما:

دکتر محمد حسن فطرس

۱۳۸۲ ۱۶۱ ۱۱-۱

استاد مشاور:

دکتر محسن نظری

پژوهشگر:

علی ترابی

پاییز ۱۳۸۱

دانشگاه بوعلی سینا
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه اقتصاد

جلسه ارزیابی پایان نامه کارشناسی ارشد
در رشته اقتصاد، گرایش علوم اقتصادی
علی ترابی

تمت عنوان:

بررسی آثار حجم پول بر فرآیند تورم در ایران طی سه دهه اخیر

در تاریخ ۱۳۸۱/۸/۶ تشکیل و با درجه/نمره ۵/۱۷ ارزیابی گردید.

مهرزاد اطلاعات مدرک علمی ایران
تیم مدرک

کمیته ارزیابی پایان نامه:

دانشیار اقتصاد

۱- استاد راهنما: دکتر محمدحسن فطرس

استادیار اقتصاد

۲- استاد مشاور: دکتر محسن نظری

استادیار اقتصاد

۳- اساتید داور: دکتر یدالله دادگر (داور خارجی)

استادیار آمار

دکتر محمد کاظم نظیری (داور داخلی)

استادیار علوم اجتماعی

۵- مسئول تحصیلات تکمیلی دانشکده: دکتر اسدالله نقدی

به یاد:

پدر مهربانم که آنچه در زندگی کسب نموده‌ام،
مدیون زحمات او می‌دانم.

و تقدیم به:

مادر عزیزم که سالها با رنج و تلاش خویش پیمودن
طریق علم را برایم تسهیل نمود.
برادران و خواهران عزیزم
که وجودشان باعث دلگرمی من در مراحل مختلف
زندگی بوده است.
و همسر عزیزم که راهنمایی‌ها و مهربانی‌هایش
گرمابخش وجودم می‌باشد.

تقدیر و تشکر:

حمد و سپاس آفریدگاری را که آغاز همه از اوست و انجام همه بدوست، و درود بر پیغمبران که راهنمایان خلق اند. خصوصاً بر خاتم پیامبران، حضرت محمد صلی الله علیه و آله و سلم و خاندان ارجمندش که سراسر عمر پربرکت خود را در جهت تعلیم و ارشاد جوامع بشری، بی هیچ وقفه و فتوری مصروف داشته‌اند و آنی از روشنگری دست برنداشتند.

اکنون که به یاری خداوند منان توفیق یافته‌ام این پژوهش را به پایان برسانم، بر خود فرض می‌دانم از همه عزیزانی که در انجام این پروژه با اینجانب همکاری نموده‌اند، صمیمانه سپاسگزاری نمایم.

از استاد راهنمای محترم، جناب آقای دکتر محمدحسن فطرس به خاطر رهنمودهای ارزشمندشان و از استاد مشاور گرامی، جناب آقای دکتر محسن نظری به دلیل همکاری و مساعدت تقدیر و تشکر می‌کنم.

از اساتید بزرگوار جناب آقای دکتر محمدکاظم نظیری استاد مدعو داخلی، جناب آقای دکتر یدالله دادگر عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس (استاد مدعو خارجی) به خاطر راهنمایی ارزشمندشان، صمیمانه سپاسگزاری می‌نمایم.

مراتب تشکر و سپاس خود را نسبت به اساتید بزرگوار گروه اقتصاد، آقایان دکتر عباس سلیمیان، دکتر محسن ابراهیمی، دکتر علی سوری و سایر اساتیدی که از محضرشان بهره برده‌ام و نیز آقای رضا تاریمرادی، مسئول مرکز کامپیوتر دانشکده و خانم سپهری که در تایپ این پایان‌نامه مرا یاری کرده‌اند، بیان می‌دارم.

از حاج آقا حیدری دلگرم، کارشناس محترم گروه اقتصاد به خاطر همکاری و مساعدت فراوانشان صمیمانه سپاسگزاری می‌نمایم.

از دوستانم آقایان: محمد حکمتی، عبدالعلی اکبری، فرامرز طهماسبی و خانم‌ها: زهرا کریمی و فاضله خادم که در طول دوران تحصیل از ارائه دانسته‌های خود به من دریغ نکردند، سپاسگزارم.

از سایر دوستان و عزیزان از جمله علیرضا طالب بیدختی، حسین خواجه، جعفر عسلیان، ابراهیم باقری، معسود کریمی، مجید ترازوی، علی مقدسی، علیرضا عباس‌فام، علیرضا روزبهانی، سید سعید هاشمی، رضا ظریفی، مجید رضایی والا، یزدان محبی، سید داود محمدی، اسکندر کلوری، احمد آخوندی، محمودرضا شاپوری، عباس چهاردولی، منصور اکبرشاهی، سردار رشیدزاده و مهدی عابدینی صمیمانه تقدیر و تشکر می‌نمایم. در پایان، از تمامی دوستانی که از همفکری‌شان استفاده کرده‌ام و ذکر نام یکایک آنها میسر نیست، سپاسگزاری می‌نمایم.

علی ترابی

پاییز ۱۳۸۱

ناهم: علی		ناهم خانوادگی: ترابی
عنوان پایان نامه: بررسی آثار افزایش حجم پول بر فرایند تورم در ایران طی سه دهه اخیر		
استاد (اهنما): دکتر محمدحسن فطرس		استاد مشاوره: دکتر محسن نظری
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: علوم اقتصادی	گرایش: اقتصاد نظری
دانشگاه: بوعلی سینا همدان	دانشکده: ادبیات و علوم انسانی	تاریخ فارغ‌التحصیلی: پاییز ۸۱
واژه‌های کلیدی: نرخ تورم، نرخ رشد نقدینگی بخش خصوصی، انتظارات تورمی، عرضه پول، الگوی هاربرگر.		
<p>چکیده:</p> <p>تورم - افزایش مداوم در سطح عمومی قیمت‌ها و یا کاهش مستمر قدرت خرید پول - یکی از مشکلات اساسی اقتصاد ایران طی سه دهه اخیر بوده است. نظریه‌های تورم را می‌توان به چهار گروه عمده طبقه‌بندی نمود: نظریه پولی، نظریه فشار تقاضا، نظریه فشار هزینه و نظریه ساختارگرا. طرفداران نظریه پولی معتقدند که: «افزایش مستمر عرضه پول با نرخ‌های بیش از حاصلضرب نرخ رشد درآمد حقیقی و کشتش درآمدی تقاضا برای پول، شرط لازم و کافی برای تورم مستمر است».</p> <p>به منظور بررسی فرایند تورم در اقتصاد ایران ابتدا بعد پولی تورم مورد بررسی قرار گرفته است. در این بررسی تناسب بین قیمت‌ها و عرضه پول و رابطه علی میان پول و تورم با توجه به نظریه‌های اقتصادی مورد تجزیه و تحلیل واقع شده است. تورم در ایران صرفاً یک پدیده پولی نیست و هیچ‌یک از نظریه‌های تورم نمی‌تواند تورم را به صورت کامل توضیح دهد. به طور کلی برای توضیح تورم باید به عوامل طرف تقاضا، عوامل طرف عرضه، انتظارات و عوامل ساختاری موجود در اقتصاد توجه کرد.</p> <p>این تحقیق به بررسی فرایند تورم طی سالهای ۷۸-۱۳۴۵ می‌پردازد بی‌گمان، علل و آثاری گوناگونی را می‌توان برای تورم متصور شد. در این تحقیق ضمن بحث نظری در مورد علل و آثار تورم، به بررسی عوامل مؤثر بر تورم در ایران براساس معادلات رگرسیونی پرداخته شده است و براساس تخمین معادلات مزبور، این نتیجه بدست آمده است که انتظارات تورمی و نرخ رشد نقدینگی، از مهمترین عوامل مؤثر تورم اقتصاد ایران طی دوره مورد بحث بوده است. همچنین آزمون رابطه سببی بین نرخ رشد حجم نقدینگی و نرخ رشد قیمت‌ها حاکی از عدم وجود رابطه علت و معلولی بین نرخ رشد حجم نقدینگی و نرخ تورم می‌باشد.</p>		

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
الف	مقدمه.....
فصل اول: طرح تحقیق	
۲	۱-۱- مقدمه.....
۳	۲-۱- بیان مسئله.....
۳	۳-۱- اهداف تحقیق.....
۴	۴-۱- فرضیات تحقیق.....
۵	۵-۱- اهمیت تحقیق.....
۵	۶-۱- مروری بر نظریه‌های تورم.....
فصل دوم: پیشینه نظری و تجربی	
۹	۱-۲- مقدمه.....
۹	۲-۲- تورم و مکتب پولی.....
۱۱	۱-۲-۲- مکتب پولی شماره یک.....
۱۳	۱-۲-۲-۱- نظریه جدید مقداری پول.....
۱۶	۲-۲-۱-۲- راه حل مکتب پولی برای درمان تورم.....
۱۹	۲-۲-۲- مکتب پولی شماره دو - مکتب انتظارات عقلایی.....
۲۰	۳-۲- سایر نظریه‌های تورم.....
۲۰	۱-۳-۲- الگوی شکاف تورمی کینز.....
۲۳	۱-۳-۲-۱- پول در الگوی کینز.....
۲۶	۲-۳-۲-۱- راه حل مکتب کینز برای درمان تورم.....
۲۸	۲-۳-۲- نظریه تورمی فشار هزینه.....
۲۸	۱-۲-۳-۲- تورم ناشی از افزایش دستمزدها.....
۲۹	۲-۲-۳-۲- تورم و افزایش قیمت مواد اولیه.....
۳۱	۳-۲-۳-۲- سیاستهای قیمتی درآمدی.....
۳۲	۳-۳-۲- نظریه تورمی ساختارگرا.....

۳۳	۲-۴-عرضه پول
۳۵	۲-۴-۱-عوامل تعیین کننده عرضه پول
۳۷	۲-۴-۲-کنترل پذیری عرضه پول
۴۰	۲-۵-بررسیهای تجربی پیرامون پول و تورم در چند کشور در حال توسعه
۴۳	۲-۶-پیشینه مطالعات تجربی در اقتصاد ایران
۴۳	۲-۶-۱-مطالعه ایکانی
۴۵	۲-۶-۲-مطالعه نیلی
۴۶	۲-۶-۳-مطالعه داودی
۴۸	۲-۶-۴-مطالعه کرمی
۴۹	۲-۶-۵-مطالعه تقی پور
۵۰	۲-۶-۶-مطالعه درات

فصل سوم: روش تحقیق

۵۲	۳-۱-مقدمه
۵۲	۳-۲-سریهای زمانی و فرایندهای تصادفی
۵۳	۳-۳-دادههای آماری
۵۴	۳-۴-ایستایی
۵۴	۳-۵-آزمون ایستایی
۵۵	۳-۵-۱-آزمون ایستایی و ریشه واحد
۵۶	۳-۵-۲-آزمون دیکی - فولر تعمیم یافته
۵۶	۳-۶-روش برآورد مدل
۵۸	۳-۷-آزمون رابطه سببی گرنجر

فصل چهارم: بررسی نتایج تجربی و برآورد تورم در اقتصاد ایران

۶۱	۴-۱-مقدمه
۶۲	۴-۲-آزمون ریشه واحد دادههای سری زمانی
۶۴	۴-۳-نظریه پولی تورم
۶۵	۴-۳-۱-ارزیابی نظریه پولی تورم در اقتصاد ایران
۶۷	۴-۳-۲-تخمین رابطه پول - قیمت

۶۹.....	۴-۳-۲-۱- الگوی پولی هاربرگر بدون متغیرهای تاخیری نقدینگی
۷۱.....	۴-۳-۲- روند نرخ رشد نقدینگی و نرخ تورم در ایران
۷۴.....	۴-۴- آزمون نظریه ساختارگرای تورم
۷۴.....	۴-۴-۱- نقش تورم وارداتی در فرایند تورمی ایران
۷۵.....	۴-۴-۲- نقش کسر بودجه درآمدهای غیر نفتی در فرایند تورمی ایران
۷۸.....	۴-۵- الگوی اصلی برای تبیین تورم
۸۲.....	۴-۶- آزمون رابطه سببی بین حجم پول و قیمت‌ها

فصل پنجم: نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات

۸۸.....	۵-۱- نتیجه‌گیری
۹۱.....	۵-۲- پیشنهادات
۹۳.....	منابع
.....	پیوست

فهرست جداول

صفحه	عنوان
۴۷	جدول ۱-۲: اثرات تورمی افزایش حجم نقدینگی و نرخ ارز
۶۳	جدول ۱-۴: نتایج آزمون ریشه واحد دیکی - فولر تعمیم یافته
۸۵	جدول ۲-۴: آزمون رابطه سببی بین نرخ تورم و نرخ رسد نقدینگی

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان
۲۲.....	شکل ۱-۲: نمودار بازار کالا
۲۴.....	شکل ۲-۲: الگوی IS و LM تحت شرایط دام نقدینگی
۲۵.....	شکل ۳-۲: الگوی IS و LM با فرض عدم حساسیت سرمایه‌گذاری نسبت به نرخ بهره
۲۶.....	شکل ۴-۲: الگوی عمومی IS و LM
۲۷.....	شکل ۵-۲: نمودار عرضه و تقاضای کل
۳۹.....	شکل ۶-۲: نمودار بازار پول
۷۱.....	شکل ۱-۴: نمودار نرخ تورم و نرخ رشد حجم نقدینگی
۸۱.....	شکل ۲-۴: نمودار نرخ تورم و نرخ رشد تولید حقیقی

تورم:^۱ افزایش مداوم در سطح عمومی قیمت‌ها و یا کاهش مستمر قدرت خرید پول، یکی از حادترین مشکلات اقتصادی کشورها است. در کشورهای صنعتی، متعاقب جنگ جهانی دوم و هزینه‌های سنگین بازسازی اروپا و همچنین جنگ کره، قیمت‌ها به سرعت افزایش یافت. اما، براساس تعالیم کینز، رشد محدود قیمت‌ها به عنوان هزینه اشتغال کامل مورد پذیرش قرار گرفت. از دهه ۱۹۷۰ و پیدایش فشارهای تورمی شدید، تثبیت قیمت‌ها به عنوان یکی از هدفهای اساسی سیاستهای اقتصادی مورد توجه اقتصاددانان قرار گرفت؛ و متعاقب آن حجم عظیمی از ادبیات اقتصادی راجع به ماهیت و علل تورم و سیاستهای اقتصادی مناسب برای درمان آن، منتشر گردید. از طرفی تلاش کشورهای در حال توسعه طی دهه‌های گذشته، جهت دستیابی به نرخهای رشد بالاتر، عموماً توأم با نرخهای تورم بالا بوده است. در حال حاضر تورم یکی از حادترین مشکلات اقتصادی چه برای کشورهای توسعه یافته و چه برای کشورهای در حال توسعه می‌باشد [۳۶].

تورم در اقتصاد ایران از اواخر دهه چهل به صورت جدی پدیدار شده است. آمار و ارقام نشان می‌دهد که اگر دهه ۱۳۲۰ را مستثنی کنیم، تا اواخر دهه ۴۰ قیمت‌ها از ثبات نسبی برخوردار بوده‌اند. در دهه چهل نرخ تورم به طور متوسط ۱/۷ درصد در سال بوده است. برنامه‌های عمرانی رژیم سابق باعث گذار اقتصاد ملی از یک اقتصاد معیشتی، بسته و فقیر به یک اقتصاد مبادله‌ای، وابسته، نسبتاً مرفه و غیر متعادل گردید. فرایند توسعه اقتصادی کشور با تکیه بر تزریق درآمدهای سرشار نفتی در قالب برنامه‌های مالی دولت، موجب بروز عدم تعادل بین توان تولیدی و الگوی مصرف کشور، عدم تعادل در تجارت خارجی، عدم تعادل در توزیع درآمد و ثروت و وابستگی

اقتصاد ملی به درآمد نفت شد و همراه با عملکرد ساختار مالی و پولی کشور، باعث بروز و تشدید فشارهای تورمی در جامعه گردید [۱۵].

پدیده تورم در دهه پنجاه تحت تأثیر عوامل ساختاری شروع شده و همچنین از طریق تورم وارداتی و فشار هزینه‌های تولید، شدت گرفت. طی دوره ۵۷-۱۳۵۱، شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی^۱ (۱۳۵۳=۱۰۰) از ۷۷/۹ به ۱۷۶/۲ رسید و در مجموع ۱۲۶ درصد افزایش یافت. نرخ رشد متوسط قیمت‌ها طی دوره مورد بحث ۱۳/۵ درصد بوده است.

در سالهای بعد از پیروزی انقلاب اسلامی به علت فقدان برنامه جامع رشد و توسعه اقتصادی، تنشهای سیاسی - اجتماعی، جنگ تحمیلی و نوسانات شدید درآمدهای ارزی، اقدامات ریشه‌ای و بنیادی در جهت اصلاح نظام اقتصادی و رفع عدم تعادل‌های آن صورت نگرفت و به علت حفظ ساختار اقتصادی وابسته و تک محصولی، افزایش هزینه‌های تولید، جنگ تحمیلی و عوامل روانی و... گرایش‌ها و فشارهای تورمی شدیدی در جامعه ظاهر گشت که هنوز هم ادامه دارد. بطور کلی رشد متوسط سالانه شاخص بهای کالاها و خدمات مصرفی طی دوره ۶۸-۱۳۵۸ حدود ۱۸ درصد بوده است [۱۴].

در سالهای پس از پایان جنگ و شروع دوران بازسازی اقتصادی (از سال ۱۳۶۸ به بعد) طیف جدیدی از سیاستهای اقتصادی اجرا گردیده است. از جمله، اجرای سیاستهای تثبیت اقتصادی در سالهای ۱۳۷۴ را می‌توان نام برد. فرایند تعدیل اقتصادی در ایران پس از ۱۳۶۸ را می‌توان به چهار دوره مجزا تقسیم کرد. دوره اول، سالهای ۷۰-۱۳۶۸ را شامل می‌شود که ادامه سیاستهای تثبیت اقتصادی دوران جنگ از مشخصه‌های آن است. افزایش درآمدهای ارزی حاصل از صدور نفت و استقراض خارجی و وجود ظرفیت‌های خالی تولیدی، زمینه هدایت منابع را به سوی فعالیتهای تولیدی فراهم آورد. اما کماکان ساختار نادرست اقتصادی و همچنین مشکلات

۱ . Counsumer Price Index

ساختاری در بودجه‌ریزی و تخصیص‌های دولتی به قوت خود باقی ماند. در این دوره سیاستهای کنترل قیمت و سهمیه‌بندی کالاها اجرا می‌گردید.

دوره دوم، که سالهای ۷۲-۱۳۷۰ را شامل می‌شود، بسته سیاستی این دوره شامل سیاستهای انبساطی پولی و مالی و حرکت در جهت تک‌نرخ کردن ارز و آزادسازی واردات است. فرا رسیدن مواعد سررسید استقراض خارجی و عدم کارایی‌های موجود در بخشهای تولیدی ناشی از مشکلات ساختاری، رشد تولید را کاهش و در کنار آن اعمال سیاستهای پولی و مالی انبساطی فشارهای تورمی را افزایش داده است.

نرخ تورم که در سالهای ۷۰-۱۳۶۸ به طور متوسط حدود ۱۵/۷ درصد بوده در سالهای ۷۲-۱۳۷۱ به حدود ۲۴ درصد بالغ گردید و سیکل جدیدی در اقتصاد ایجاد کرد. از خصوصیات این دوره اجرای فرایند خصوصی‌سازی، آزادسازی واردات و حذف پیمان‌نامه‌های ارزی از عواملی بوده‌اند که نقش مهمی در شکل‌گیری انتظارات تورمی داشته‌اند.

دوره سوم، که شاید از کم‌ثبات‌ترین دوره اقتصاد ایران است، سالهای ۷۴-۱۳۷۲ را شامل می‌شود. اجرای سیاستهای ارزی بویژه کاهش ارزش رسمی پول و اتخاذ سیستم‌های شناورتر ارزی شوک سیاسی جدیدی را به اقتصاد وارد کرد، در حالی که هیچ‌گاه سیاستهای پولی و مالی هماهنگ با آن اجرا نگردید.

تعدیل نرخ ارز رسمی از اواخر سال ۱۳۷۲ و به تبع آن کاهش ارزش پول رسمی به همراه سیاستهای انبساطی پولی و مالی، فشار تورمی شدید بر اقتصاد تحمیل و بحرانهای شدیدی بوجود آمد. نوسان‌های حاصل شده در بازار ارز خیلی سریع منجر به شاخص‌بندی^۱ تمام کالاها به دلار و برخی دارایی‌های مالی نظیر طلا گردید.

بدین ترتیب بی‌ثباتی اقتصادی گریبانگیر اقتصاد ایران شد و بحران اقتصادی را در سالهای ۷۴-۱۳۷۳ بوجود آورد. به طوری که تورم در سال ۱۳۷۴ به بالاترین میزان خود طی نیم قرن